

Associació
**Memòria
de Mallorca**

www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 22 / Juliol 2012

Editorial

L'Estat de la Impunitat

Espanya ara s'escriu amb "l": "l"spaña, amb "l" d'Impunitat. Aquesta actitud està tan arrelada dins la mèdula d'aquest país que podria dir-se que és "l"ntrínseca a la seva existència. No tant sols perquè aviat durem tants d'anys de democràcia com vàrem tenir de dictadura i res ha canviat vers als crims comesos pel franquisme (ja sabem que ara no toca dins la cojuntura econòmica actual), si no que aquí qui la fa no la paga, com la Banca, o els jutges despilfarradors, això si que és "l"mperdonable i hauria de ser fins i tot "l"mprescriptible (com els crims contra la humanitat, però tranquils que ja sabem que ara no toca). En un estat d'Impunitat els culpables són "l"rresponsables en el sentit que mai ningú serà jutjat per les seves pràctiques fraudulentas (o assassinsats sistemàtics), i no passaran per la justícia, perquè com va dir una reputada presidenta autonòmica, els jutges actuen més de polítics que d'això que diuen són: i ara se n'ha adonat? De passada va pegar una bona pedrada a la honorabilitat de la seva teulada "política". Ara toca salvar l'economia i no empenyar amb la "l"gnominia d'uns crims encara per tancar, igual que les seves ferides.

Les llargues nits de Can Sales

*Tres dones posen veu i música als records de les experiències d'algunes preses republicanes a Can Sales, a partir del llibre **Dones republicanes**, de*

Margalida Capellà

amb

**Mercè Sancho,
Francesca Vadell
i Rosa Serra**

Dramatúrgia i direcció,

Toni Galmés

Calvià. Teatre de Sa Societat

Dilluns 16 de juliol a les 21 hores
Avinguda de Palma, 1

Manacor. Bar-cafè Xarop

Dimecres 18 de juliol a les 20.30 hores
Plaça des Mercat, 18

Lloseta. Centre cultural Sa Mina

Dijous 19 de juliol a les 21 hores
Avinguda dels Reis Catòlics, s/n

Ciutat. Can Alcover Espai de Cultura

Divendres 20 de juliol a les 20 hores
Carrer San Alonso, 24

Porreres. Racó de la Memòria

Dissabte 21 de juliol a les 20 hores
Oratori de la Creu

Organitza

Associació Memòria de Mallorca

amb

**Ajuntament de Lloseta
Ajuntament de Porreres
Esquerra Unida de les Illes Balears
Obra Cultural Balear
Sa Societat, Calvià**

Associació
**Memòria
de Mallorca**

Els nins robats pel Franquisme (I)

Bibliografia: "Los niños perdidos del Franquismo", Ricard Vinyes, Montserrat Armengou y Ricard Belis. "La sonrisa de Falange", Àngela Cenarro

L'estat franquista no va improvisar cap de les operacions que va dur a terme amb els nins dels republicans; de fet la infància fou assumpte molt destacat dins la propaganda franquista, ja que la seva regeneració en individus a imatge i semblança dels principis de la Nova Espanya era prioritari per fer palesa la seva supremacia moral vers els vençuts. A les acaballes de la Guerra Civil, Franco desplegà tota una maquinària institucional per separar els presos republicans dels seus fills, en numerosos casos per sempre.

En acabar la guerra les presons tenien una capacitat per a 20.000 persones i els presos polítics eren 280.000, tot i no tenint en compte la població reclusa femenina perquè a les dones no se'ls considerava preses polítiques, totes eren fitxades com a preses comunes.

Les dones eren tancades amb els seus fills, i fins l'entrada en vigor d'una ordre del Ministeri de Justícia de març de 1939 hi podien conuiu plegats, des d'ençà els menors només tenien dret a restar dins les penitencia-

ries fins als 3 anys d'edat, passat aquest període eren derivats a *Auxilio Social* o a centres assistencials d'institucions religioses, després, la família perdia el rastre en la majoria dels casos. Les presons i aquests centres eren l'instrument perfecte de regeneració i reeducació dels infants, des del treball, la ideologització i l'educació, mitjançant un ferm adoctrinament catòlic, amb la finalitat de sotmetre'ls esborrant el seu passat més recent i qualsevol reminiscència ideològica dels seus progenitors, convertint-los en súbdits del nou ordre imperant.

Aquesta pràctica fou legitimada pels estudis psicològics –carents totalment de rigor científic– del comandant i psiquiatra Antonio Vallejo-Nájera, cap dels Serveis Psiquiàtrics de l'Exèrcit (ferm seguidor de les teories eugenistes del nazisme), sobre la personalitat dels marxistes (considerava marxista a qualsevol persona contrària al Règim); aplicant la segregació total dels nins de les seves famílies s'aconseguia que no propagassin la tara mental del marxisme, ja que per ell era una malaltia que tenia tractament i sol·lució.

En les conclusions sobre els seus experiments, Vallejo-Nájera es limitava a reiterar les idees del seu llibre *Eugenesia de la Hispanidad y regeneración de la raza*. El tema central d'aquest treball era que la raça hispànica havia degenerat arran de segles a causa del mestissatge amb els jueus conversos. Per això calia aplicar un dels principis fonamentals de l'Alemanya nazi: l'eugenèsia, és a dir, l'extermini dels considerats inferiors biològica i psíquicament, per a depurar i millorar la raça: l'ideal espartà, que segons el mateix Vallejo-Nájera, gràcies a la teoria del Superhome de Nietzsche s'havia recuperat.

El 1938 es crea el *Gabinete de Investigaciones Psicológicas* a petició de Vallejo-Nájera (que aleshores era director d'Investigaciones Psicológicas de los Campos de Concentración) per a dur a terme un estudi científic que corroboràs les hipòtesis dels arrels psicofísics del marxisme i la perversitat dels règims democràtics que afavoreixen el ressentiment dels fracassats socials amb polítiques públiques, ans al contrari dels règims aristocràtics on només triomfen socialment els millors, que ja havia avançat en d'altres treballs seus com *La locura de la guerra. Psicopatología de la guerra española*, 1939. Els experiments foren dirigits a analitzar dos col·lectius de presos antifranquistes: un grup de brigadistes internacionals i un grup de dones recluses de la presó de Màlaga.

L'anàlisi de l'estudi dels brigadistes Vallejo-Nájera conclou:

"(...) los marxistas aspiran al comunismo y a la igualdad de clases a causa de su inferioridad, de la que seguramente tienen conciencia. Y por ello se consideran incapaces de prosperar mediante el trabajo y el esfuerzo personal. Si se quiere la igualdad de clases no es por el afán de superarse, sino de que desciendan a su nivel aquellos que poseen un puesto social destacado, sea adquirido o heredado. (...) El elevado porcentaje de marxistas deben sus creencias a la prensa revolucionaria, coligiéndose la decisiva influencia de la prensa diaria y del cinematógrafo sobre las gentes de mediana o inferior inteligencia."

A les conclusions dels seus estudis sobre les dones de la presó de Màlaga va quedar prou manifesta la seva profunda missogínia, tal i com demostra l'extracte del seu article, juntament amb Eduardo Martínez, director de la mateixa presó, *Investigaciones psicológicas en*

Crèdits:

Han col·laborat:

Tomeu Salamanca Cerdà
Pere Mulet Ferrer
Lara Gelabert Batllori
Mª Àngels Recio
Juan Hernández Jover

Coordinació, disseny i maquetació:

Blas Guevara

Temps de la Memòria

és el butlletí trimestral de l'Associació Memòria de Mallorca.

La publicació no es fa responsable de les opinions dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

marxistas femeninas delincuentes publicat el maig de 1939 a la *Revista de Cirugía y Medicina de Guerra*:

"Idénticamente que en las revoluciones francesa y rusa ha desempeñado importante papel la mujer española en la tiranía roja desbordando los límites de criminalidad femenina habitual participando en el pillaje, en los incendios, en la destrucción de objetos religiosos, también en las matanzas de marcado carácter sádico. El hecho es tanto más digno de mención cuanto que la mujer suele desentenderse de la política, aunque su fanatismo o ideas religiosas le hayan impulsado en los últimos años a mezclarse activamente en ella, a parte de que en las revueltas políticas tengan ocasión de satisfacer sus apetencias sexuales latentes".

La seva tasca no es limità només a la teoria sino que va donar cos científic a la política penitenciària de la dictadura, sobretot en les relacions de les preses republicanes amb els seus fills. A les presons els nins oficialment no existien (150.000 nins aproximadament en mans de les institucions franquistes) per a l'administració de l'Estat ja que a l'ingrés només es registrava el nom de les preses en el llibre d'entrada a la presó però no constava enlloc dels seus fills. Únicament s'ha pogut detectar la presència de nins pels llibres de sanitat que és on

se registra a qualsevol persona que ingressa a l'infermeria o que se li dispensa qualche tractament, medicina o alimentació suplementària ja que tot això alterava el seu pressupost i devia estar degudament justificat. Aquesta manca de registre feia molt senzill l'allunyament dels nins de les seves famílies –famílies trencades per la guerra on els pares i familiars més propers podien esser a les presons, a l'exili o a les cunetes "desapareguts"–, mitjançant adopcions il·legals, acollides, procurant-los noves identitats, etc.

La tragèdia de la postguerra va ser, si cal, més cruel amb les dones preses, moltes patiren la pèrdua dels seus nadons per inanició o escassetesa de medicines. A d'altres els hi foren arrabassats directament. La higiene, l'alimentació i la intenció era molt deficitària, casi nul·la. A la presó de *Madres Lactantes* de Madrid els nins vivien separats i només els permetien el contacte amb les seves mares en el moment de l'alletament, i de vegades ni tant sols això. A les embarassades amb pena de mort, no s'executava la pena fins que no donaven a llum; el destí del recent nat? moltes vegades l'adopció instantània per part d'una parella adepta al Règim, **talment el procediment durant la dictadura Argentina, o tal vegada fou a l'inrevés.** ■

Continuarà al proper número

Recuerdos sobre la Guerra Civil de un socialista mallorquín

Testimonios de Tomeu Salamanca Cerdà recogidos por Juan Hernández Jover

Hoy vamos a hablar de la Batalla del Pico del Zorro. Frente de Teruel, entre Campillo y Barquilla.

JHJ: ¿Que pasó Tomeu?

TS: Pues que era la posición de un pueblo. Nosotros los veíamos desde casi un kilómetro ya que estábamos situados en un montículo y ellos en otro, donde estaba el pueblo... y fuimos a por ellos, pero mientras duró "la cosa" ambos nos estábamos bombardeando, hasta que una noche dijimos "vamos a tomar Campillo" y no pudimos... hubieron muchas bajas porque teníamos que subir, y ellos, desde arriba nos tiraban bombas de mano y esa fue la causa de tener tantas bajas. Allí perdí yo un ojo.

JHJ: ¡Caramba! ¿a causa de una bala?

TS: De un proyectil que dio en la roca y las esquirlas me rebotaron en el ojo; me llevaron al Hospital de Torrebaja situado en la frontera entre

las provincias de Valencia y Teruel. El traslado fue en un camión, pues entonces apenas habían coches; fue una batalla de espanto, o sea, que no pudimos tomar Campillo, pues entre nosotros y ellos había una vaguada de terreno. De allí pasamos al cementerio de Teruel donde estuvimos apostados, hasta que un día nos decidimos a tomar Teruel, aunque a los tres días nos sacaron otra vez. Era una posición desventajosa, por lo que no pudimos hacerles frente, pero aguantábamos hasta el punto de poder dedicarnos más bien a la "pillería" ¡ja, ja, ja!

JHJ: En las guerras, ya se sabe... cuando falta casi de todo, te agarras hasta a un clavo ardiendo...

TS: Es cierto, hasta fuimos al Banco y allí solo había billetes desparramados por todos los lados, aunque todos agujereados a tiros para que quedasen inutilizados.

¡Hasta el próximo número! ■

Casos tancats, ferides obertes

Per Pere Mulet i Ferrer, Coordinador d'Amnistia Internacional a Mallorca-Eivissa

El passat mes de maig el director de la Secció Espanyola d'Amnistia Internacional, Esteban Beltrán, va presentar a Buenos Aires l'informe "Casos tancats, ferides obertes: el desemparament de les víctimes de la Guerra Civil i el franquisme a Espanya" (<http://bit.ly/JU6yo8>). Es tracta d'un nou informe, després dels publicats els anys 2005, 2006 i 2008, que exposa **la impossibilitat d'aconseguir justícia, veritat i reparació**.

La presentació d'aquest informe a l'Argentina es produeix perquè el Juzgado Nacional en lo Criminal y Correccional Federal número 1 de Buenos Aires, ha iniciat la investigació d'aquests crims, aplicant el principi de justícia universal. És paradoxal que les víctimes de les nostres dictadures hagin de demanar justícia a un país que no és el seu. A més, pensam que els informes remesos per la fiscalia a la justícia argentina no s'ajusten a la veritat, donant a entendre que les investigacions continuen a Espanya.

Després de la sentència del 27 de febrer de 2012 del Tribunal Suprem, arran de l'anomenat cas Garzón, es tanca tota possibilitat per a les víctimes de continuar amb la seva recerca de justícia. El Tribunal considera que aquells delictes no poden ser considerats crims de lesa humanitat, incomplint les seves obligacions internacionals respecte al dret a la justícia de les víctimes i el deure d'investigar els crims de dret internacional.

La sentència apel·la al principi de legalitat, afirmant que els delictes no eren tals en el moment en que es produïren, però això no és cert, perquè en el moment en que es varen cometre ja constituïen crims de dret internacional, a l'emparament de les Convencions de La Haia (1899 i 1907) i Nuremberg (1945). La sentència determina que els delictes han prescrit, perquè es cometeren fa més de vint anys, però ignora que els crims de Dret Internacional són imprescriptibles. També constata que els culpables són morts, però el deure d'investigar no es veu en absolut afectat per la mort dels presumptes culpables, perquè l'obligació d'investigar és independent de l'obligació de jutjar als responsables¹.

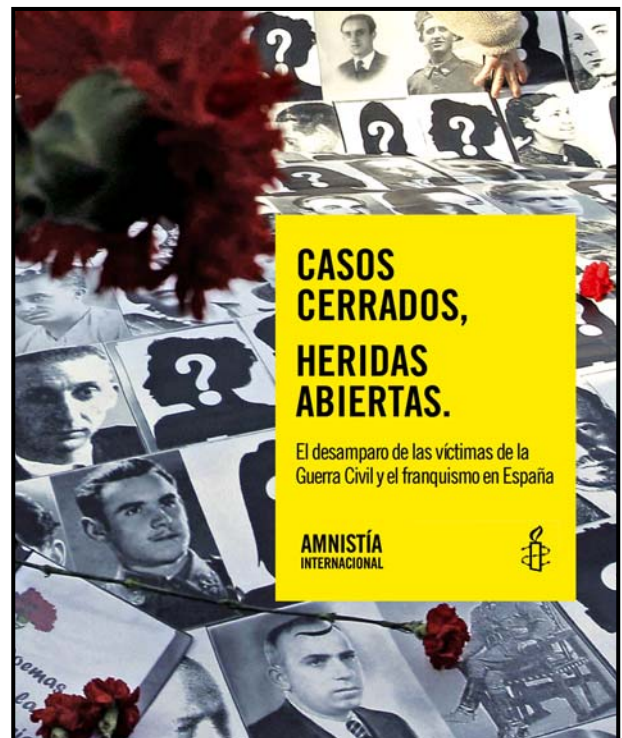
¹ L'informe d'Amnistia Internacional destaca la resolució d'arxivament del Jutjat número 10 de Palma (DP 1169/2009) per la previsible mort dels culpables, i afegeix que "no es el objeto del proceso penal investigar la desaparición de miles de personas e identificar a las víctimas de la represión, así como localizar las fosas comunes y lugares de enterramiento donde pudieran encontrarse sus restos y, en su caso, entregarlos a los familiares". Aquest raonament ha estat emprat posteriorment pel Tribunal Supremo assenyalant que l'aveguació del dret a la veritat correspon a l'Estat a través d'altres organismes, però no al jutge d'instrucció.

Un altre argument, sovint esgrimit per molts contraris a la investigació d'aquest crims, és la vigència de la Llei d'Amnistia de 1977. Els magistrats no tenen en compte que la pròpia llei estableix que només és aplicable a delictes polítics i no a crims de lesa humanitat. I també que exclou explícitament la "violència greu contra la vida o la integritat de les persones".

Finalment, el Tribunal Suprem recorda la vigència de la Llei de Memòria Històrica. Certament, si s'ha d'aplicar, caldria que fossin conscients que la pròpia llei estipula que és "compatible amb l'exercici de les accions i l'accés als procediments judicials ordinaris i extraordinaris".

El Tribunal Suprem hauria d'esmenar la seva sentència, i aplicar el Dret Internacional, d'obligat compliment per a l'Estat Espanyol, que estableix de manera inequívoca que els crims han de ser investigats. I totes les instàncies oficials han de col·laborar amb la justícia argentina, per continuar investigant aquests horribles crims.

El govern espanyol hauria de ratificar la Convenció sobre la imprescriptibilitat dels crims de guerra i els de lesa humanitat de Nacions Unides i adoptar mesures per aplicar les recomanacions dels òrgans internacionals en relació a la Llei d'Amnistia de 1977. **Les víctimes i els seus familiars tenen tot el dret a que es conegui a quina cuneta, a quina fossa comuna, com i quan varen ser assassinats.** ■

La cooperativa “La Nueva Vida” (Llucmajor, 1907-1936)

Per Lara Gelabert Batllori, vocal de MdM

1ª PART

1. Introducció: context històric

El procés d'industrialització que es visqué a Mallorca (i a la resta de les Illes Balears) els segles XIX i XX provocaren el sorgiment d'un moviment obrer de dimensions molt notables i de gran abast des dels seus inicis entre els anys 1869-1874, i l'alçament de l'exèrcit del juliol de 1936¹. Diverses corrents històriques obreristes es desenvoluparen a l'àmbit de les Balears (del sindicalisme catòlic a l'anarquisme i l'anarco-sindicalisme, passant també pel socialisme, el comunisme i el republicanisme popular), amb més o menys trajectòria i significació segons el lloc i el moment.

L'articulació del moviment obrer funcionava a partir de societats obreres de resistència que agrupaven els treballadors en oficis, canalitzant a partir d'aquestes associacions l'activitat reivindicativa i formativa de les mateixes; aquestes s'agrupaven en diferents federacions segons la seva ideologia, ja fos bé a la UGT, la CNT o el Partit Comunista, sent altres minoritàries les de filiació republicana. Del sindicalisme d'oficis en sorgí el socialisme polític, hegemònic dins el moviment obrer mallorquí especialment entre els anys 1903-1915. En aquest moment, davant la dificultat de mantenir estables les organitzacions sindicals, els socialistes trobaren la solució en el que s'anomenà “organització de base múltiple” (qüestió plantejada el 1906 pels sabaters Bauzà Far i Llorenç Bisbal i Barceló), que consistia en fomentar un seguit de serveis amplis als obrers que els portessin a romandre a les associacions malgrat la dificultat de la situació, anant més enllà de les reivindicacions i enfrontaments amb la patronal². Així, es reactivà el mutualisme obrer, esperonat pel sector socialista, sent la creació de cooperatives de consum la peça clau de la seva lluita.

Val a dir que els socialistes van ser els principals impulsors de la constitució de cooperatives de consum fins l'esclat de la Guerra Civil l'estiu de 1936. La precarietat i la feblesa econòmica de moltes famílies, que no podien fer front a la carestia de vida amb els baixos salaris obrers, foren el principal motiu que portà a gran part de la classe obrera a organitzar-se per tal d'ajudar-se mútuament³. Una mos-

Magatzem de la Cooperativa “La Nueva Vida” situat al Carrer de Sant Joan. Destinat actualment a local social d'una associació de la 3ª edat (Font: Viquipèdia)

tra d'aquesta situació la tenim en la publicació el juny de 1904 al diari *El Obrero Balear* d'un article titulat “La vida es cara en Palma” on es reclama, a banda d'una baixada dels preus, la supressió de l'impost de consum que gravava sobre els productes.

A més a més de la qüestió de la carestia, existia el problema de la mala qualitat dels productes alimentaris, sovint adulterats pels comerciants i botiguers per tal d'incrementar els seus beneficis en detriment de la salut dels consumidors.

D'aquesta manera, i dins la nova fórmula socialista de mutualisme obrerista, sorgeixen cooperatives per tal de millorar les condicions objectives de vida de la classe obrera mallorquina. L'objectiu principal de les cooperatives de consum era dedicar-se a la compravenda, fabricació i comercialització de tota mena d'articles que poguessin ser consumits pels seus associats⁴. Les cooperatives creades a Mallorca s'articulaven al voltant de tres corrents fonamentals: les que formaven part del moviment d'esquerres, les d'arrel catòlica i, finalment, aquelles que es consideraven fora de fonament ideològic i que es dedicaven a la tasca cooperativista.

A Mallorca, les cooperatives que tingueren una trajectòria més notable i fructífera foren *La Casa del Pueblo* (1905-1936), a Sa Cabaneta de Marratxí, i la cooperativa socialista *La Nueva Vida* (1907-1936), emplaçada a Llucmajor⁵. A més a més, el 1902 s'havia constituït una cooperativa a Manacor, creant-se'n d'altres al primer decenni del segle XX a Palma, Artà, Bunyola i Alaró, degut a la nova empenta assolida per aquestes organitzacions de cooperació i

¹ Gabriel Sirvent, Pere (1973) *El Moviment Obrer a Mallorca*, Curial, Mallorca.

² Gabriel Sirvent, Pere (1996) *El moviment obrer a les Balears*, Edicions Documenta Balear, Mallorca, pàg. 21.

³ Santana Morro, Manel (2007) *Classe obrera, cultura i educació a Mallorca (1868-1936)*, Llibres de la Nostra Terra, 78, Leonard Muntaner Editor, Mallorca, pàg. 21.

⁴ Ibid., pàg. 21.

⁵ Ibid., pàg. 22.

ajut obreres⁶. Algunes d'elles arribaren a comptar amb un nombre força elevat de socis, així com també assoliren un gran volum de vendes, establint-se en locals propis (anomenats les Cases del Poble), com fou el cas de les cooperatives de Palma, Manacor i Lluçmajor. La qüestió educativa també fou un altre focus important del treball d'aquestes associacions, que sovint engegaren projectes escolars, com fou el cas de l'escola obrera creada el 1910 al sí de la cooperativa de la *Nueva Vida* amb Joan Montserrat i Parets com a mestre⁷. Com hem anat veient, sens dubte la cooperativa socialista llucmajorera fou una de les més rellevants de tot l'àmbit mallorquí (i fins hi tot balear), per la seva solidesa, gran nombre de socis i volum de productes gestionats, així com per la seva tasca educativa i el funcionament dels seus mecanismes d'ajut i socors als treballadors.

2. El mar de fons de la cooperativa la Nueva Vida: antecedents i iniciatives prèvies

Val a dir que l'inici de la trajectòria associativa obrera a Lluçmajor es remunta a la segona meitat del segle XIX assolint posteriorment una gran solidesa i consistència, fins que l'alçament de les tropes franquistes acabà amb la seva història.

Ja el dia 1 de març de 1866, just dos anys abans de la Revolució de Setembre de 1868, que acabà amb el regnat d'Isabel II donant pas al Sexenni Revolucionari (1868-1874), es creà la Protectora de Lluçmajor. Aquesta era una associació que treballava per fomentar la instrucció, constituint una escola i càtedres específiques, i fent del lleure la seva base social, oferint un ampli ventall d'activitats d'oci.

No serà però fins a principis del segle XX quan es desenvolupa a Lluçmajor un sòlid moviment societatari, encapçalat principalment pel grup socialista; serà precisament la fermesa del socialisme llucmajorer el que explica la seva influència en altres pobles⁸.

Les principals organitzacions obreres fundades a Lluçmajor foren les següents:

- *Recompensa del Trabajo* (1901): societat de resistència formada per treballadors sabaters d'on sorgí del desembre de 1905 el grup socialista i d'on partiren les realitzacions obreres més importants de la vila.
- *Unió de Camperols*: fou una de les poques organitzacions de pagesos de l'illa de Mallorca.
- *La Nueva Vida*: citant textualment a en Pere Gabriel aquesta fou "(...) la cooperativa de consum

⁶ Gabriel Sirvent, Pere (1996) *El moviment obrer a les Balears...* Op. Cit., pàg. 21.

⁷ Ibid., pàg. 21.

⁸ Ibid., pàg. 85.

*més important de l'illa, tant pel nombre de socis com pel volum de vendes.*⁹"

Val a dir que els membres més destacats dels comitès d'aquestes organitzacions provenien en la pràctica totalitat dels casos del grup socialista, sent especialment coneguts entre els sabaters, Sebastià Vidal, Miquel Estela, Antoni Garcia, Antoni Sastre, Antoni Fullana, Antoni Cardell, Joan Gramundí o Joan Montserrat, i entre els camperols Tomàs Miquel, Antoni Garau, Gregori Carbonell i Sebastià Salvà, entre d'altres¹⁰.

3. La Nueva Vida: fundació, funcionament i trajectòria de la cooperativa

L'any 1907 es creà a Lluçmajor la cooperativa socialista la *Nueva Vida* dins el marc d'expansió d'aquest tipus d'organització, en una nova orientació de les reivindicacions i la lluita obrera a Mallorca, que pretenia fomentar les associacions de solidaritat i ajut entre els treballadors, allunyant-se de la polèmica actitud vaguista que fins llavors havia predominat. El capital inicial de l'associació fou de 930 pessetes, aportades pels primers 50 socis, a 5 duros cadascun¹¹. La primera junta directiva la composaren homes d'experiència en el sindicalisme i la política, sent una constant la participació de socialistes com a membres destacats dels comitès d'aquesta societat. Alguns noms destacats d'aquesta primera junta són Sebastià Vidal Mut, Joan Gamundí Puigserver, Mateu Tomàs Gamundí, Miquel Estela Boscana, Bartomeu Salvà Tomàs, Miquel Terrassa Rubí, Antoni Barceló Sastre, Joan Vidal Orell i Miquel Garcias Cardell.

Entre els mesos d'octubre i novembre de 1909 es crea un grup de joventuts vinculades a la cooperativa que compta amb 38 afiliats, sent dirigit per en Joan Terrassa i en Joan Montserrat i Parets. Com hem esmentat més amunt, el 1910, a iniciativa del mateix Joan Montserrat, es crea una escola, (en la qual ell mateix va fer de mestre)¹² evidenciant com el paper de la cooperativa anava més enllà de la distribució de productes de consum entre els seus socis, dedicant part del seu esforç al camp educatiu i cultural com a elements fonamentals en la millora de vida de la classe obrera.

El maig de 1912 es creà un grup femení dins la mateixa cooperativa, en el qual aviat destaca Anna Tomàs entre les seves files. El mes d'octubre del mateix any la *Nueva Vida* comptava amb 43 afi-

⁹ Ibid., pàg. 86.

¹⁰ Ibid., pàg. 86.

¹¹ Quetglas, Damià (1986) "Lluçmajor, solidaritat i cooperativisme esdevinguts tabú", *Memòria Civil*, 15, Balear.

¹² Gabriel Sirvent, Pere (1973) *El Moviment Obrer a Mallorca, ...* Op. Cit., pàg. 86.

liats, 63 pertanyents a les joventuts i 16 a la secció femenina¹³.

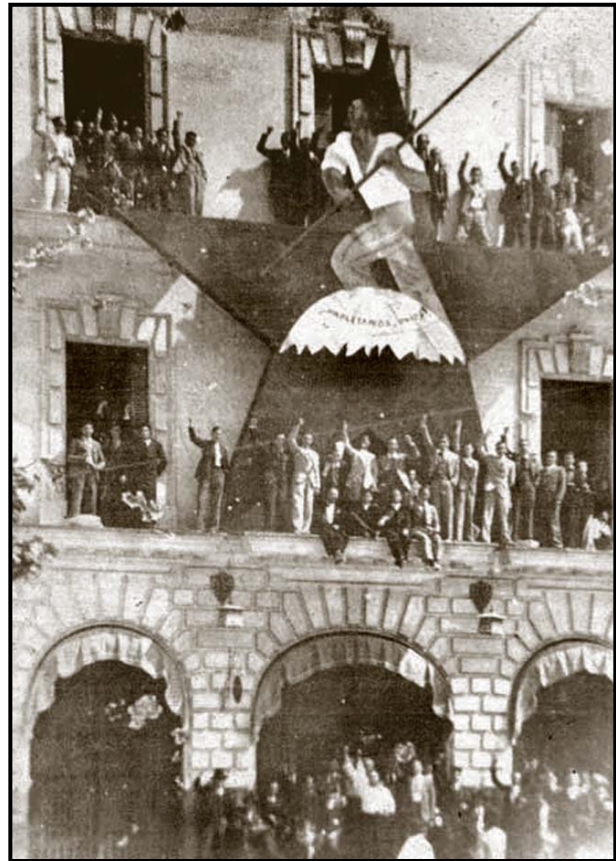
Com hem esmentat més amunt, aquest grup de clara vinculació socialista, defugia de les lluites internes del partit que es produïen a Ciutat així com del moviment vaguista i dels perills de desorganització que aquest podia provocar, allunyant-se de les societats de resistència a favor d'un model de responsabilitat i confiança centrat en l'organització societària, la propaganda i la preparació d'eleccions, que apostava per una tasca mutualista, educativa i solidària entre els membres de la classe obrera.

Un dels seus membres amb un paper més destacat des dels primers passos de la cooperativa fou Joan Montserrat i Parets (1889-1937), natural de Lluçmajor. Joan Montserrat fou un dels principals dirigents socialistes mallorquins que en un principi era obrer sabater, i posteriorment mestre autodidacte que exercia a la cooperativa, per acabar com administratiu a l'empresa de Petrolis Portopí, propietat d'en Joan March. Alineat a les posicions properes a la política defensada per Indalecio Prieto, defensà el socialisme mutualista sobre el que es fonamentava també la *Nueva Vida*, defugint del model vaguista. Com tants d'altres, fou assassinat el 1937 (uns asseguren que a Son Coletes mentre que d'altres diuen que fou a la Creu de Porreres, junt amb el seu germà Miquel), després d'haver estat empresonat al Castell de Bellver l'any 1936¹⁴.

La voluntat de vetllar pel bon funcionament i direcció de la cooperativa es fa evident en la reforma i ampliació del Reglament de la Societat (com manifesten els articles que s'afegeixen i es reformen a la junta ordinària del febrer de 1925) així com els canvis que es produïren en la direcció de la cooperativa, dels que sempre era informat pertinentment el Governador Civil de la Província de Balears del moment (com el mateix 1925 quan passa a ser president Julià Lladó Albertí, després de la mort de l'anterior president de la junta directiva de la cooperativa).

Membres pertanyents a la *Nueva Vida* crearen altres organitzacions, vinculades molt probablement amb la cooperativa i la seva tasca, que feien extensiva la seva acció mutualista, com fou la Societat de Socors mutus "*Solidaridad*". L'any 1927, sent en Miquel Montserrat i Parets el president (germà de Joan Montserrat i Parets), comptava amb un capital total a caixa de 13.778,90 pessetes¹⁵, i l'any següent l'estat general de comptes informes que el

La Casa del Poble de Lluçmajor a la celebració del 1r de maig de 1935

total eren 16.701, 30 pessetes¹⁶, evidenciant el bon funcionament i creixement d'aquest tipus d'organització de cooperació obrera.

El reglament de la cooperativa de 1928 (sent Joan Salvà el president i Miquel Salvà el secretari), després de reformes i ampliacions experimentades els anys anteriors, posa de manifest l'entitat i solidesa de la cooperativa. L'article primer del mateix recull com "*Bajo la denominación de la Nueva Vida, constituyose la Sociedad Cooperativa Obrera de Ahorro y Consumo, de carácter económico-cultural-benéfico y mutual*"¹⁷. Els principals objectius que es recullen són, per ordre els següents:

- 1- Compra i venda, fabricació i transformació de tot tipus de productes susceptibles de ser consumits pels socis de la cooperativa.
- 2- Creació i manteniment d'escoles i biblioteques per la instrucció dels afiliats i de les famílies dels mateixos.
- 3- La institució d'obres de cultura, mutualitat i socors per tal de millorar a nivell material i moral les condicions de vida dels associats i la de les seves respectives famílies.

En aquest reglament, i com sembla que va ser des d'un principi, figura com a domicili central de la

¹³ Ibid., pàg. 86.

¹⁴ Capellà, Llorenç (1989) *Diccionari Vermell*, Editorial Moll, Mallorca, pàgs. 114.

¹⁵ Font original del document de l'estat de comptes de 1927 pertanyent a l'arxiu municipal de l'ajuntament de Lluçmajor.

¹⁶ Font original del document de l'estat de comptes de 1928 pertanyent a l'arxiu municipal de l'ajuntament de Lluçmajor.

¹⁷ Font original del Reglament de la Nueva Vida de Lluçmajor de l'any 1928, pertanyent a l'arxiu municipal de l'ajuntament de Lluçmajor.

Amb motiu d'un mitin de Francisco Galán, grup de simpatitzants. Abaix, d'esquerra a dreta, els mestres A. Sureda, Montero i Guillem Gayà, i en Carreter. Segona fila: els mestres Arroyo i Palerna, en J. Palma, D. Gamba i T. Cabrer. Darrera fila: el primer (desconegut), Picornell, Llompart, Vich, Coll, en Fuana, Galán, Fornera, Pases, Set i en Mateu

cooperativa el número 7 del carrer Sant Joan de Lluçmajor, un edifici construït l'any 1880¹⁸.

Sobre el tipus de socis que formen part d'aquesta cooperativa, l'article número 6 del seu reglament deixa ben clar el seu perfil: "*Esta Sociedad es exclusivamente obrera y solo podrán pertenecer a ella los individuos que vivan habitualmente de un jornal o salario fijo o eventual*"¹⁹.

Com hem esmentat anteriorment, l'acció mutualista i la solidaritat entre treballadors era un dels pilars claus de la cooperativa; en aquest sentit, al seu reglament (concretament, a l'article 8 del mateix) també hi consta l'obligatorietat de cada soci de dipositar 50 pessetes (que es poden abonar al comptat o a terminis), no podent tenir més d'un vot (ni d'un títol de soci) per cada soci membre.

El capital de la societat és limitat i el constitueixen els guanys que l'associació obté a partir dels títols de soci que es creen i d'allò que adquireix la cooperativa, mitjançant sobretot de les seves vendes de productes de consum. A l'hora de fer balanç dels comptes de l'associació, una vegada cobertes les despeses, els beneficis obtinguts es repartien en els següents camps: per propaganda i instrucció, pel consumidor per excés de percepció, pel fons de reserva, pel fons de pensió a la vellesa i invalidesa del treball i, finalment, pel fons a la beneficència (article 36 del capítol VIII).

El funcionament de la societat es vertebava al voltant d'una junta de nou administradors que era renovada de manera anual cada mes de febrer, es-

collint ells mateixos, dins els seus membres, els càrrecs que s'ocuparien en l'administració i l'admissió dels socis: el president, vice-president, quatre vocals, el secretari, vice-secretari i el bibliotecari. Aquesta junta també s'havia d'ocupar d'anomenar treballadors i gestionar els serveis que oferia la cooperativa. Val a dir que cap dels càrrecs de la junta era remunerat, sinó que s'exercia de manera gratuïta; no obstant "*(...) cuando hubiera servicios que atender propios de su cargo o a ellos encomendados, en horas de trabajo, podrán ser retribuidos mientras duren estos servicios extraordinarios*" (article 20).

Com a cooperativa de consum (a banda de la seva funció mutualista) disposava d'un nombre de treballadors que rebien un sou per la feina realitzada a la societat, i podien ser eventuais o de plantilla, consistint aquests darrers en els càrrecs d'encarregat general, encarregats de secció, tinent de llibres, encarregats de sucursals, i altres càrrecs que es poguessin anar creant en funció de les necessitats de cada moment. El nomenament (així com la destitució) i la designació dels sous d'aquests treballadors corresponia a la reunió general que prenia les decisions per majoria de vots. Ser treballador de la cooperativa era del tot incompatible amb qualsevol càrrec de la directiva (article 34). La cooperativa arribà a disposar d'una secció d'elaboració de teixits, d'un galliner, de forn de pa, d'una secció de cafè i d'una altra de mercaderies, distribuint els seus productes entre els socis; a més de la seva seu al carrer Sant Joan de Lluçmajor, comptava amb altres sucursals, degut a les dimensions que assolí i l'increment de socis que anava lligat al creixement productiu i de distribució entre els membres consumidors de l'associació. Com a mostra, l'any 1928 el capital total de l'associació era de 156.091,96 pessetes.

Tot i que com hem vist, la majoria dels membres amb participació destacada d'aquesta cooperativa eren socialistes, a les disposicions generals es declara que l'associació no pertanyia ni pertanyeria a cap partit polític, assenyalant que el seu caràcter era purament cooperatiu i independent. No obstant, el seu alineament a postures socialistes és evident de base, tant pel seu funcionament i estructura, com per ser una línia d'actuació i d'organització societària per la que apostava el socialisme mallorquí, allunyant-se de les vagues i de vies més radicals.

L'any 1929 es visqué a l'illa de Mallorca una situació força delicada per als socialistes per la manca de vitalitat del moviment obrer en aquell moment²⁰. ■

Continuarà al proper número

¹⁸ La informació vigent a la Dirección General del Castro sobre l'edifici recull que es tracta d'una parcel·la amb un únic immoble, amb 862 m² de superfície construïda i 3812 de superfície total del sòl; l'ús principal del local és de sanitat i beneficència.

¹⁹ Font original del Reglament de la Nueva Vida... Op. Cit.

²⁰ Com a mostra de tal fet, és d'assenyalar la quasi desaparició del setmanari El Obrero Balear, de llarga tradició i gran èxit a l'illa. Finalment però, no va acabar de desaparèixer Gabriel, Pere (1973) *El Moviment Obrer a Mallorca, ... Op. Cit.*, pàg. 170.

El trauma mallorquí de la Guerra i el Franquisme. Una anàlisi històrica i psicològica (1936-1975)

Per Maria Àngels Recio, vocal de MDM

3ª PART

Se li van demanar armes a Espina, per si hagués un aixecament militar, però ell es va negar; va dir que Goded li havia donat paraula d'honor de mantenir-se al costat del Govern. Pel que el president de la Diputació, Jaume Garcias Obrador, i el tinent de batlle, Ignasi Ferretjans Sanjuan, van desactivar l'única reacció violenta que pogués haver-se produït contra el Cercle Mallorquí (el que avui és la seu del Parlament Balear), i passen pràcticament la nit recorrent Palma intentant tranquil·litzar a la població; per això diu Ferretjans, que es va assabentar del cop quan es dirigiria al Govern Civil, on gairebé havia passat tota la nit.

Com Antonio Espina es va fiar de Goded i no li va detenir, i Jaume Garcias i Ignasi Ferretjans van impedir l'atac al Cercle Mallorquí, on es reunien militars reaccionaris i civils d'extrema dreta, no és estrany que els sorprenguéssin la declaració de l'Estat de Guerra, i només els quedés fugir o amagar-se.

Mitja hora abans de la proclamació del Bàndol de Guerra, a les set del matí, Goded nomenava governador civil al tinent coronel Luis García Ruiz, aquest, es dirigeix immediatament a detenir al governador civil legítim, a Antonio Espina; quan arriba al Govern Civil resulta que ja l'havien detingut altres militars (*Los Jinetes de Alcalá*). Llavors García Ruiz comença la següent fase: Destituir a tots els batlles republicans i a totes les Comissions Gestores que governaven els ajuntaments, per la força de les armes¹.

1.3. Repercussions sobre les víctimes

De les autoritats republicanes esmentades fins a ara, dir que el governador civil va tenir diversos intents de suïcidi², «solament quan se li va donar per boig, a Espina se li va commutar aquesta pena màxima per una altra de presó. I com boig ho va visitar a la presó el psiquiatra Llorenç Villalonga [...] En 1946, fastiguejat i asfixiat, es va passar a França a peu, amb uns contrabandistes; començant una existència plena de fatigues i penyalitats que van acabar tornant-lo amarg i irascible»³. S'exiliària a Mèxic, i en 1960 tornaria a Espanya. Convertit en un solitari, va viure un exili interior fins a la seva mort, dotze anys després.

¹ (Maria Àngels Recio juny 2010, 9-13)

² Petició d'ingrés en l'Hospital Psiquiàtric de Palma, AGCM (Arxiu General del Consell de Mallorca): «Sirvase V. admitir en ese Establecimiento Clínica Mental de Jesús, al procesado [...] D. Antonio Espina García, que por órden (sic.) del Ilmo. Sr. Auditor de Guerra de Baleares se traslada al mismo para su debido tratamiento [...] Palma, 2 de Enero de 1938»

³ (Andrés Trapiello 2010, 351)

Quant al president de la Diputació, Jaume Garcias Obrador, va estar amagat la major part de la Guerra però va ser descobert (el 31 de desembre de 1938) i posteriorment executat (el 4 d'agost de 1939)⁴.

I pel que fa al tinent de batlle de Palma, Ignasi Ferretjans, es va amagar, va fugir a Menorca, més tard a Barcelona, va acabar a un camp de concentració a França, i després d'un llarg exili va regressar a l'Illa, deia venir «a trobar pau i tranquil·litat», i al no poder-se integrar, va tornar a marxar-se.

Els dinou dies que van romandre els republicans desembarcats en el llevant mallorquí, van suposar un centelleig d'esperança per als republicans i sindicalistes mallorquins, però també una radicalització de la repressió fins a extrems increïbles, sobretot a Manacor. A més, el contingent de Bayo es va veure obligat a reembarcar, a causa de l'ajuda desigual que van rebre els revoltats dels feixistes italians, qui van enviar a Mallorca, tècnics i material de guerra superior a l'utilitzat en aquell moment per la República, i haguessin pogut perpetrar una massacre als desembarcats.

El reembarcament de tots els efectius traslladats a l'Illa, ho ordenaria el Govern republicà, tenint lloc en la nit del tres i la matinada del quatre de setembre de 1936. Els colpistes celebrarien la *desfilada mallorquina de la Victòria* el sis de setembre de 1936, pels principals carrers de Palma (com després, el dinou de maig de 1939, se celebraria pel madrieny Passeig de la Castellana, presidit per Franco).

I encara que el perill que havia suposat Bayo pels revoltats s'havia allunyat de Mallorca, els assassinats continuarien; de fet, el període amb major nombre d'ells i de desapareguts forçats, va tenir lloc des de mitjans d'agost del 36 (quan arriba Bayo), fins a l'abril de 1937. A partir d'aquesta última data, s'institucionalitzaria la política de terror mitjançant els assassinats judicials.

Cas Nº 1

Si no es tractés d'un assumpte tan tràgic, podríem dir que el segrest de la nostra primera víctima, aquell 19 de juliol de 1936, va ser de pel·lícula, doncs va arribar la Guàrdia d'Assalt en un cotxe «descapotable» groc, a cercar a aquest home de 28 anys, que la nit anterior havia acudit al Govern

⁴ (Llorenç Capellà 1989, 79)

Aquest estudi compta amb el patrocini del

Civil a demanar armes. Figurava en la primera llista del Governador Civil, datada aquell 19 de juliol⁵, amb ordre de detenir-lo. Estava casat i tenia dos fills petits; qui van presenciar els fets. El nin, que comptava llavors cinc anys, diu venir-li ara al cap les imatges nítides de quan es va enfrontar als segrestadors, agarrant-se als pantalons dels guàrdies i cridant-los repetidament, «no dur-se al pa-pà!»; la nina, un poquet més jove, estava malalta, sofria una profunda paràlisi cerebral. Aquesta família forana, residia a Palma des de feia dos anys abans, i no tenien altres familiars a Mallorca.

Així doncs, tenim a una dona amb un nin de cinc anys i una nina de quatre, malalta; sense altres recursos que els que aportava el seu marit amb el seu ofici (era un treballador independent, hem vist una fotografia de pare i fill, poc temps abans del segrest, on el pare amb vestit i corbata, molt elegant, posa amb el petit; també molt bé vestit, agarrant aquest darrer, la seva petita bicicleta).

Transcorregut un temps del segrest del seu marit, l'esposa va saber que ho havien reclòs en el castell de Bellver⁶, on va romandre fins al dia cinc de gener de 1937 quan, al costat d'altres presoners, *els van posar en llibertat*⁷. L'ordre d'aquell dia, incloïa a onze homes més (entre ells, a dos germans). A la nit, els van dur a tots a la comissaria de Francisco Barrado Zorrilla, cap de la Policia de Palma, l'oficina de la qual gairebé pegava al convent de la Magdalena (tocant amb la Rambla); on els van torturar, fins i tot els maltractaments es van escoltar des del carrer⁸. Era una ruta que els assassins solien fer. Aquella nit, vigília de la festa dels Reis, se suposa els van rematar a l'Oratori de la Santa Creu de Porreres, i d'allí a la fossa comuna del Cementiri; on segurament continuen...

L'Oratori és una capella al costat del Cementiri de Porreres. La part del darrere del mateix, amb la porta de fusta a l'esquena, que com testimoni mut

guarda fins a la data els impactes de bala; i les tàpies del cementiri de front, era l'escenari de les matances. Sembla increïble que aquells assassins, que combregaven i anaven a missa, poguessin impactar els seus projectils sobre un lloc "sagrat", i arrossegessin els cadàvers fins a un altre lloc "sagrat". Quin tipus d'esquizofrènia és aquesta? I l'Església sense dir res...!

Però no serien les úniques víctimes aquella nit. Doncs es va produir altra *treta* a la presó de dones, a Can Sales; les hi van dur segurament, també a Porreres (eren cinc dones, entre les quals hi havia una mare amb les seves dues filles).

Suposem, que amb totes aquestes persones utilitzarien «la pistola metralladora txeca». Donant-los posteriorment el tir de gràcia «amb una pistola», o aplicant-los l'estocada «amb un matxet».

Confesso que quan una víctima, a qui li havien matat al seu pare en aquell lloc, em va contar el de la metralladora, ho vaig prendre com una exageració d'aquest fill, que tan ferit encara continua. No podia imaginar que assassinessin d'aquesta manera tan mecanitzada, gairebé industrial... No obstant això (al juny de 2011), Manel Suárez, en la presentació del seu llibre sobre la presó de Can Mir, va esmentar el de la metralladora. Li vaig comentar la meua antiga incredulitat, i ell va afegir, que a Tomeu Garí fins i tot li havien dit el model. Efectivament, Tomeu, em va confirmar l'ús de la metralladora txeca, la pistola i el matxet.

Amb el segrest i posterior assassinat del seu marit, l'esposa es veu obligada a deixar la seva llar (en el centre de la ciutat) i traslladar-se amb els seus fills a una *Trast*: una espècie de casa en construcció en el límit de la ciutat, que pertanyia a una família d'un barri perifèric d'origen murcià. Posteriorment, aquella família els llogaria una o dues habitacions en el seu domicili, en l'extraradi de Palma. En aquesta situació estarien fins el vint-i-vuit de setembre de 1937, en que els nins ingressaren a la Casa Provincial de la Infància de Palma de Mallorca.

Dins la documentació per la Casa de Misericòrdia, hi ha un petit manuscrit que diu: «Estos niños viven con su madre [...] que [...] carece en absoluto de medios de vida, habiendo desaparecido su marido (el padre de los niños) a raíz de la iniciación del Movimiento. Se le creía preso, pero hechas las averiguaciones oportunas resulta no está detenido. El internar a estos niños ha sido iniciativa del Sr. Marqués de Zayas». I en un altre manuscrit de la Comissió Gestora del Negociat de Beneficència «de la Excma.» Diputació Provincial es diu: «Su madre ha de colocarse de sirvienta en casa del Sr. Maqués de Zayas [...] Me dijo que está dispuesta a prestar juramento de que están los dos [fills] bautizados».

No obstant això, la mare va poder fer-se càrrec de la seva petita malalta, al mes i busques d'haver-la ingressada. En canvi el nin, no sortiria fins al 15 de juny de 1939. Durant la seva estada, les monges de la Casa d'Infància es burlaven del petit, referint-se a

⁵ *Diario de Mallorca*, publicava el 26 d'abril de 2010, un article titulat: «Un libro para entender el enigma de Porreres. Hallan documentación inédita sobre la salida de presos de cárceles palmesanas de la guerra y su traslado al pueblo», signat per S. Sansó a la pàgina 16; on es feia una entrevista a l'historiador porrerenc Bartomeu Garí Salleres. En aquest article es deia, que l'Arxiu del Regne de Mallorca custodia un llibre, «denominado Negociado tercero de Orden Público, que va desde 1935 hasta principios de 1937 [...] hallado hace unos cuantos meses por el ex alcalde de Vilafranca, Jaume Sansó, quien sorprendido se puso rápidamente en contacto con Garí, secretario a su vez de la asociación Memòria de Mallorca». Per la seva part, Tomeu Garí afirmava: «Es un libro importantísimo para conocer las entradas y salidas de las cárceles de Palma durante los primeros meses de la Guerra Civil, y poder así determinar dónde están y qué pasó». També s'afegia la fotografia de la portada d'aquest llibre, així com dos fulles de registre corresponents als dies 19, 20 i part del 21 de juliol de 1936.

⁶ Situat en una petita elevació dominant Palma, el castell medieval de Bellver seria utilitzat com presó els primers mesos de la Guerra.

⁷ Posar en llibertat era un eufemisme, que significava en realitat que els mataven extrajudicialment.

⁸ En la comissaria de Barrado, en ocasions, a canvi de doblers o d'altres motius, quedaven allí presoners i posteriorment eren alliberats, com va ocórrer almenys a una de les persones que sabem va sobreviure, en el cas que comentem.

ell com «el marquesito». El dia que la mare va anar a recollir-lo, va tenir que signar la «Cédula de Acogimiento Legítimo» sota un párrafo escrit a màquina que deia: «Hoy, [...] he recogido de esta Casa Provincial de la Infancia a mi niño [...] que desde el 28 de septiembre de 1937 estaba acogido en ella, de cuyo favor guardaré siempre grato recuerdo»⁹.

Tots dos germans, tornarien a la Casa Provincial de la Misericòrdia: el nin en juliol de 1943, i la nina en juliol de 1944; suposem que degut als anys de la fam.

I mentre tot això tenia lloc a Mallorca, la mare de l'assassinat, que vivia a la Península, escrivia a la Creu Roja Internacional, intentant informar-se sobre el parador del seu fill; i a l'acabar la Guerra, vindria a viure a Palma portant-se amb si a tota la resta de la família que li quedava, és a dir, a la seva filla (i germana de l'assassinat) i a les filles d'aquesta última¹⁰. Volia saber què havia estat del seu fill, a qui havien fet desaparèixer. Era una dona vídua, des de que aquest fill era un adolescent. Ens contava el nin, el seu nét (avui un home gran): «que entrava i sortia de la Inclusa, anava amb la meva padrina al port i els pescadors ens donaven menjar, sobretot polp»¹¹; també recorda quan anava a les roques del Molinar a pescar amb un amic, per a dur alguna cosa a ca seva.

Aquesta padrina paterna, arribada des de la Península, va morir (el 1944) sense haver superat la mort del fill (el pare del petit). Una altre néta d'aquesta senyora, li va fer una poesia i la besnéta, la va llegir en el Bosc de la Memòria (Calvià); els últims versos deien:

*Al poco murió su madre, de depresión y tristeza,
que cuando matan a tu hijo, vivir no vale la pena.
Son heridas que no curan, heridas que se cangrenan*¹².

La nina, passaria els seus últims anys en el Llar d'Ancians, morint als 51 anys d'edat.

A l'esposa del desaparegut forçat, li van afectar moltíssim els esdeveniments, encara que tot just parlés d'ells. En els anys cinquanta, aquesta dona, emigraria a París durant poc temps.

Respecte al nin, el fill del assassinat, que ja ha superat els vuitanta anys, dèiem que havia entrat novament en la Casa Provincial de la Misericòrdia en 1943, causant baixa en gener de 1946. Tornant

de nou a la Misericòrdia en juliol de 1951 i sortint definitivament tres mesos després. Quan el nin surt en 1946, era ja un adolescent i va voler entrar en el Seminari (ens demanem el que hagués pensat el seu pare, un anarquista); va mantenir moltes «renyines amb la mare», que no aprovava la seva decisió. Ell adduïa, que ja que havien matat al seu pare, que ara li paguessin a ell la seva formació, entenia els estudis com a una oportunitat. El que no li van permetre, va ser ingressar en el Seminari de Palma –pensa que «per ser fill d'un represaliat»–, pel que va ingressar en el d'Eivissa¹³, passant posteriorment a Barcelona, on als vint i un anys resol sortir-se.

De tornada a Mallorca, i amb el pas del temps, va conèixer al propietari d'aquell cotxe «descapotable» groc, que s'havia dut a son pare; es tractava d'un taxista que li va dir que «el cotxe ho havia comprat a Barcelona, a l'exposició universal, i que el seu germà, un falangista, l'hi havia agafat».

Avui dia, aquell nin, és un ancià amb néts, i com passés a la seva mare, tampoc ell ha parlat mai del tema als seus fills; i ha mantingut silenciada la seva història durant tots aquests anys. Pensa que va ser una injustícia la que van cometre amb el seu pare i considera que van ser «autèntics màrtirs per la Pàtria». I el que desitja és, «que no es repeteixi».

L'exposició de l'anterior cas ens ajuda a comprendre l'impacte familiar i social del trauma psicològic. Veiem que irradia emocionalment sobre la totalitat del nucli familiar, tots els seus membres són víctimes d'aquestes situacions traumàtiques, que van patir i que els marcarien profundament la resta de les seves vides. A la vegada vam constatar, que la repressió, va transformar profundament la societat mallorquina. Un aspecte d'aquest canvi que aquí podem apreciar i que serà una constant, és que a més de matar a éssers innocents, a la resta de la família els fan els seus esclaus. Aquí, sabem, que l'esposa de la víctima no treballava fora de casa; i que el negoci del marit, els permetia als quatre dur una vida normal. Maten al pare, per ser un sindicalista; els nins ingressen en l'Hospici i la mare, «ha de col·locarse de sirvienta en casa del Sr. Marqués de Zayas», un dels majors repressors i responsables dels assassinats comesos a Mallorca¹⁴. I quan acaba la Guerra, arriben des de la Península la resta de familiars de l'assassinat; no obstant això, a principis dels anys quaranta aquestes familiars arribats de fora, tornen a marxar-se, «sembla que no els van anar gens bé les coses». ■

Continuarà al proper número

⁹ La documentació emprada en aquest cas, referida a la Casa Provincial de la Infancia, ens ha estat facilitada per BRMJ, un familiar, que lluita i treballa incansablement per a que aquests fets i aquestes persones no s'oblidin. Doncs encara avui dia l'arxiu que ho custodia, no permet consultar-ho si no és, amb l'autorització dels descendents o familiars; pel que li agraïm enormement la seva investigació.

¹⁰ Aquesta padrina paterna havia estat germana de la padrina materna (ja morta en el moment dels fets), no quedant viu, tampoc, cap altre familiar per part de la mare dels petits orfes de pare.

¹¹ La feina sindical del seu pare havia tingut a veure amb els pescadors, per això sembla que aquests, els intentaven ajudar donant-los un poquet de peix per a menjar.

¹² BRMJ, 25/04/2010.

¹³ «Tengo el gusto de dirigirme a V.E. para comunicarle que el menor huérfano de la Revolución y de la Guerra, [...] ha causado baja en esta Casa por pasar al Seminario de Ibiza». Escrivia el director de la Casa Provincial de la Misericòrdia, al «Sr. Gobernador Civil, presidente de la Junta de Huérfanos de la Revolución de la Guerra».

¹⁴ La Falange havia confiscat la Casa del Poble de Palma i l'havia convertit en el seu centre de tortures més important. El mateix Zayas participava «en els interrogatoris en els que habitualment s'apallissava als detinguts o se'ls obligava a beure oli de ricí» (David Ginard Ferron 2007, 263).

Mis antepasados y otros recuerdos...

Per Juan Hernández Jover

17ª entrega

En brazos de mi madre
(mi padre, detrás).
Mañán-Motor 1936

Cuenta mi madre: "En el Mañán no había futuro. Gracias a Dios me pude criar a la niña a pecho y mi esposo, cuando vio que "la cosa" iba "en serio", con toda la pena tuvo que dejar a sus padres porque no por tener una hija le aumentaban el jornal, se limitaban a decir que "en Elda, a comer suela de zapato", aunque a Dios gracias nos fue muy bien. De momento vivimos con mis padres hasta que encontramos una casa (a estrenar) de la "Sociedad de Casas Baratas La Fraternidad", pagando la cuota de 9 pts/mes. Allí vivimos dos años y el propietario nos dijo que en marcharnos la vendería, (como así fue). Luego nos fuimos a vivir con mis padres, aunque disponíamos de dos casas juntas: una de la Sociedad, a base de pagar la cuota de 12 pts/mes y la otra que hizo edificar mi padre, pegada a la primera, de un solar que compró. Esta última la utilizábamos para entrar el carruaje y vender la recova y el vino que traía mi esposo; también mis padres elaboraban allí el embutido para la carnicería. Así que vivíamos felices ganando de sobra para los cuatro, pues el 24 de junio del 1936 di a luz a mi hijo". Hasta aquí mi madre. Ahora lo que me relató de su suegra referente a mi... Resulta que perdió un hijo que regresó moribundo de la guerra con Marruecos y quería ponerme su nombre, siendo mi madre contraria, por lo que la escena se presentó así: Llegó la abuela paterna y dijo: "¿aon es el meu Bernardet?" respondiéndole mi madre: "no mare, el seu nom será Joan en memòria del día del seu naiximent", a lo que contestó la suegra: "Chà! Posar-li Joan com els escarabats de la merda!". Así que ya sabéis: por esas tierras del Bajo Vinalopó llaman así a los escarabajos peloteros (*Scarabeus laticollis*). ¡Hasta el próximo relato! ■

Assistència psicològica

Memòria de Mallorca posa a l'abast de totes les víctimes de la repressió franquista, així com els seus familiars, el seu servei de suport i consulta psicològica.

Concertar cita prèvia als telèfons

971 75 38 95 o **609 123 828**

(Mª Àngels Recio García)

Visites guiades al "Mur de la Memòria": El dret a la veritat i el deure de no oblidar

Memòria de Mallorca ha creat un programa específic per oferir a centres educatius, entitats, col·lectius o a qualsevol grup de persones interessades amb la història de la repressió franquista com a part del patrimoni de la nostra comunitat: la visita guiada al memorial "MUR DE LA MEMÒRIA", dedicat a totes les víctimes del feixisme relacionades amb Mallorca.

El Mur de la Memòria està ubicat en el Cementiri Municipal de Palma i fou inaugurat el 28 de maig de 2011. És un espai senzill amb escultures, plaques gravades amb els noms de les víctimes, textos escrits, elements conservats com a testimonis dels assassinats, tots amb una càrrega simbòlica i emotiva molt potent que pretenen convidar al visitant a la reflexió i ajudar-lo a aconseguir una connexió emocional amb la Història. Els visitants, guiats per membres de l'Associació, a través dels elements que componen el Memorial i que mostren els fets ocorreguts, participen, descobreixen i humanitzen a les víctimes, donant sentit a les seves vides i al seu patiment. Amb aquestes visites pretenem fomentar el respecte als drets humans i estimular al visitant a aprendre més sobre els greus abusos comesos a Mallorca durant els anys de la guerra civil.

Informació sobre la visita:

Durada: 1.30 h

Grups: 15 - 25 persones

Sol·licituds: amb l'assumpte "Visita Mur de la Memòria" a tempsdelamemoria@gmail.com, amb dues setmanes d'antelació.

Les visites són totalment gratuïtes.

Ajuda'ns, vine al nostre costat i fes-te'n soci de Memòria de Mallorca!

A través de www.memoriadelesilles.org o tempsdelamemoria@gmail.com, o crida al **625 45 45 00**